
УДК 811.161.2 : 81'367.623

Анна Габай (м. Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ “СЛОВНИКА ГРАМАТИЧНОГО КЕРУВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ”

У статті обґрунтовано теоретичні засади та принципи укладання першого в українському мовознавстві “Словника граматичного керування прикметників”, докладно схарактеризовано структуру словникових статей, запропоновано зразки укладених словникових статей граматичного керування якісних прикметників.

Ключові слова: прикметник, керування, правобічна валентність, валентно зумовлені компоненти, об’єкт, адресат.

У сучасному мовознавстві прикметники досліджували в різних аспектах: як окремий частиномовний клас слів [12; 7], як опорний компонент ад’єктивного словосполучення в конкретній мові [11; 20; 24; 23; 9] та в різних мовах [18], як семантично неоднорідний клас ознакових слів [7; 28; 3] і, нарешті, як спеціалізований морфологічний засіб вираження предикатів якості (предикативні якісні прикметники) [5; 10; 25; 19; 14] та ін. У межах цих аспектів, звичайно, по-різному поставала проблема сполучуваності прикметників, причому в традиційно орієнтованих дослідженнях цю проблему подавали як синтаксичні зв’язки прикметників з іменниками, чи граматичне керування прикметників [21; 23], у новітніх дослідженнях цю сполучуваність предикативних прикметників або предикатів якості із залежними іменниками тлумачать по-новому, а саме як валентно зумовлену сполучуваність, суть якої полягає в поєднанні предикативних якісних прикметників як виразників власне-ознаки із непередикатними іменниками зумовленими семантикою таких прикметників [25; 19].

За традиційного підходу якісні прикметники — це опорний компонент прикметникового словосполучення, що потребує певної

форми залежного іменникового компонента. Із функціонально-семантичного вияву якісний прикметник виконує роль предиката якості, що є організаційним центром елементарного речення, утвореного цим предикатом і непередикатним іменниковим компонентом зумовленим його семантикою. За обох підходів важливо правильно визначити форму вираження іменника залежного від прикметника. Ця проблема становить великі труднощі для практики граматичного вживання якісних прикметників. Саме цим зумовлена потреба укласти Словник граматичного керування прикметників (далі Словник).

Завдання Словника — виявити та лексикографічно зафіксувати прикметникове керування, морфологічне вираження якого типове для сучасної української літературної мови.

Концепцію пропонованого Словника створено на основі тісного зв'язку валентності та явищ керування, або валентно зумовленого керування. Він є засадничим принципом побудови словникових статей. Керування, услід за І.Р. Вихованцем, тлумачимо як “форму (спосіб) підрядного зв'язку, що стосується значеннево передбачуваної опорним словом сполучуваності непрямих відмінків іменників без прийменників і з прийменниками” [6: 37], тобто семантичним підґрунтям керування слугує семантико-синтаксична валентність. Саме валентність точно окреслює межі керування, у які потрапляють тільки ті залежні компоненти, яких потребує лексико-граматична природа опорного слова. Керування є формальним виявом семантичної валентності ознакових слів. Воно збігається з формально-синтаксичною валентністю: зумовлені валентністю предиката дії чи стану непередикатні іменникові компоненти (аргументи) мають формальне вираження в певній безприйменниковій чи прийменниково-відмінковій формі, що виконує функцію керованого другорядного члена речення. Прикметники набувають валентності внаслідок переміщення в первинну для дієслова предикативну позицію. У присудковій позиції звичайно вживаються якісні прикметники — виразники власне-ознаки. Вона не типова для відносних прикметників — виразників невластиво-ознаки. За визначенням І.Р. Вихованця, відносні прикметники виражають невластиво-ознаку, що є наслідком згортання базового елементарного речення, пор. Стіл — дерев'яний ← Дерев'яний стіл ← Стіл виготовлений із дерева [8: 134]. У ролі присудка прикметники вступають у такі синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення до інших одиниць, як і дієслова.

Керованими вважатимемо ті словоформи, які породжені валентністю предикативних якісних прикметників. Саме тому в Словнику подаватимемо нормативні форми вираження тільки валентно залежних одиниць — переважно власне-іменників (тобто назв конкретних предметів) із семантичними функціями об'єкта та адресата. Проте, як засвідчує мовний матеріал, у позицію керованих власне-іменників потрапляють і невластиво-іменники — назви опредметнених дій, станів, ознак. Їх також залучаємо до аналізу.

У граматичній системі мови з огляду на прямий порядок слів у реченні розмежують лівобічну та правобічну валентність предиката і відповідно лівобічні та правобічні валентно зумовлені компоненти. Для української мови типовою є правобічна позиція керованого компонента, тоді як лівобічна звичайно стосується явищ координації. Семантичні функції виконавця дії та носія процесу, стану, якості, кількісної ознаки зараховують до лівобічної валентності, решту семантичних функцій компонентів — до правобічної. Формальне вираження лівобічної позиції валентно залежного дієслівного компонента в сучасній українській літературній мові не становить труднощів. Проте варто зауважити, що у “Словнику граматичного керування прикметників”, окрім правобічних валентно зумовлених компонентів, що співвідносяться переважно з об’єктними та адресатними синтаксемами, буде подано і позицію суб’єкта якісного стану, яку вважають, за прямого порядку слів, лівобічною, тому що її морфологічне вираження іноді становить труднощі. З цього приводу І.Р. Вихованець зауважує: “Давальний відмінок як морфологічний варіант суб’єктної синтаксеми має вузьку сферу поширення. Суб’єктна функція давального стосується тільки одного її різновиду — функції суб’єкта стану. Вона дещо віддалена від семантико-синтаксичної функції адресата дії як первинної функції давального. Давальний у функції суб’єкта стану сформувався в результаті переміщення його з правобічної придієслівної позиції в лівобічну (суб’єктну) і певного тяжіння до називного відмінка у функції суб’єкта, займаючи в суб’єктній синтаксичній парадигмі форм підпорядковане місце” [5 : 115-116].

За формою залежного слова розмежовуємо керування власне-відмінкове (безприйменникове, безпосереднє), коли це слово виражене безприйменниковим відмінком (*відомий друзям, вірний Україні, вдячний батькам*), і прийменниково-відмінкове (прийменникове, опосередковане), коли підпорядкування відбувається за допомогою прийменників (*багатий на дітей, вищий за батька, спритний до тостів, схожий на брата*).

Побудова Словника та словникових статей

Статті в Словнику будуть розташовані за абеткою. Структура статей передбачає наявність таких складників.

I. Реєстрове слово у вихідній формі

Реєстровими одиницями “Словника граматичного керування прикметників” є якісні прикметники. Джерелом добору прикметників слугують Словник української мови в 11 томах [22], Великий тлумачний словник сучасної української мови [2] та “Український орфографічний словник” [27].

Якісні прикметники подаватимемо у формі чоловічого роду однини, після якої визначимо закінчення форми жіночого та середнього роду однини, і закінчення форми множини, напр.: **ВАЖКИЙ**, а, е, і; **ЗНАЙОМИЙ**, а, е, і; **КОРИСНИЙ**, а, е, і.

Форми коротких прикметників (за наявності) розташуємо поряд із повними формами відповідних реєстрових якісних прикметників, напр.: **ЗГОДНИЙ, ЗГОДЕН; ПОВНИЙ, ПОВЕН**. Щоправда, українська мова має невелику групу предикативних коротких прикметників, які “не змінюють загальної системної спрямованості прикметникових предикативних форм на функціональну нейтралізацію іменних морфологічних категорій” [7 : 159].

Для якісних прикметників буде визначено сукупність валентностей лексико-семантичних варіантів (ЛСВ). До семантичної структури таких багатозначних одиниць, окрім прямих лексичних значень, уходять також переносні, спеціально-термінологічні, діалектні, розмовні, застарілі та ін. Стилiстичне маркування ЛСВ впливає на кількість і “якість” правобічних валентностей. Зважаючи на це, у Словнику будуть проаналізовані лише ті стилістично марковані якісні прикметники чи їхні ЛСВ, які виявляють інші, не зафіксовані щодо прямого лексичного значення валентні позиції.

II. Тлумачення лексичного значення реєстрового слова

Зважаючи на те, що саме лексико-семантична природа ознакового слова визначає кількість та семантичні функції його валентно залежних іменникових компонентів, у Словнику подамо тлумачення лексичного значення кожного реєстрового якісного прикметника чи ЛСВ багатозначного якісного прикметника. Кожен ЛСВ виділимо окремо і позначимо його арабською цифрою (1., 2., 3. і т. д.). Семантичні відтінки в межах ЛСВ виокремимо лише за умови труднощів у формальному вираженні керованих іменників. Такі семантичні відтінки тлумачимо в межах відповідних ЛСВ, використовуючи для них дві скісні риски (//).

III. Аналіз правобічних валентно зумовлених компонентів:

1. Семантична кваліфікація правобічних валентно зумовлених компонентів

Після тлумачення прямого лексичного значення якісного прикметника (або ЛСВ багатозначного якісного прикметника) будуть визначені та схарактеризовані всі правобічні валентно зумовлені компоненти, семантичне розмежування яких спричинене належністю опорного слова до певного семантичного типу предиката.

У Словнику всі об'єктні значення поділяємо на власне-об'єкт, об'єкт якісної ознаки, об'єкт соціативності (об'єкт-співучасник стану), об'єкт обмеження, об'єкт порівняння та ін., а також виокремлюємо об'єктні значення синкретичного типу, такі як суб'єкт-об'єкт, просторовий об'єкт (об'єкт-локатив) та ін. Адресатну синтаксему диференціюємо на адресат якісного стану.

Послідовність розташування правобічних валентно залежних компонентів у словниковій статті зумовлена характером (силою) їхнього підрядного зв'язку з опорним прикметником: одні з них посідають за силою керування центральніше, інші ж — периферійніше місце. За І.Р. Вихованцем, у правобічній валентності синтаксеми щодо сили керування розташовуються так: найцентральнішу позицію займає об'єкт-

на синтаксема, яка найтісніше поєднана з предикатом, за нею розташована адресатна синтаксема, для якої характерний дещо слабкіший зв'язок з опорним словом [5 : 80].

2. Морфологічне вираження

В українській мові для вираження валентно зумовлених керованих компонентів наявні спеціалізовані безприйменникові (синтетичні) та прийменниково-відмінкові (аналітичні) морфологічні форми. Вони можуть реалізуватися в морфологічних варіантах (відмінкових формах), один з яких є основним, а інші — периферійними. Зокрема, спеціалізованим морфологічним засобом вираження об'єктного значення є знахідний безприйменниковий відмінок, адресатного — давальний безприйменниковий відмінок. Водночас нерідко відбувається переміщення одного відмінка зі своєї первинної позиції в зону іншого відмінка, внаслідок чого і з'являються периферійні морфологічні варіанти. Тому в словниковій статті після семантичної кваліфікації кожного валентно залежного компонента подаємо всі варіанти його морфологічного вираження (спочатку основні, а потім периферійні), що є типовими для сучасної української літературної мови, вказуючи відмінкову форму без прийменника чи з прийменником (за наявності), та найуживаніші іменники і займенники, з якими поєднується якісний прикметник. Назви відмінків подаємо скорочено: Н. в. (називний), Р. в. (родовий), Д. в. (давальный), Зн. в. (знахідний), Ор. в. (орудний), М. в. (місцевий).

3. Ілюстративний матеріал

Реалізацію конкретної правобічної валентності відповідною керованою формою в мовленні ілюструємо матеріалом, дібраним з усної народної творчості, художньої літератури, наукових текстів, публіцистики та мережі Інтернету, зрідка — модельованими конструкціями.

Далі подаємо зразки укладених словникових статей граматичного керування прикметників.

ВАЖКИЙ, а, е, і.

1. Який має велику вагу; тяжкий; протилежне легкий.

Кому? Для кого? (об'єкт обмеження стану — Д. в., для + Р. в.): матері (для матері), дитині (для дитини), дівчині (для дівчини), сестрі (для сестри), солдатів (для солдата), їй (для неї), йому (для нього), нам (для нас), напр.: *Харитя глянула на свої руки. Адже цими рученятами вона принесла з річки піввідра води, хоч яке воно їй важке, те відро!* (М. Коцюбинський); *Микита намацав широко, у вигляді серпа заціпку і довго не міг всадити її в гніздо, така вона була важка йому, плутався руками в якійсь вірьовці* (Г. Тютюнник); *Важка навіть голка для солдата в поході* (О. Гончар); *Чоботи з жовтої юхти, з довгими дебелими халявами справді здавались непомирними і важкими для ... Черниша* (О. Гончар).

2. Великий, масивний (про людину, тварину та їхні частини тіла).

// Який відбувається, проходить з напруженням, утрудненням.

Кому? (суб'єкт стану — Д. в.): мені, тобі, йому, напр.: *В покійного вашого батька, князя Михайла, нехай буде йому земля пером, була мені служба дуже важка* (І. Нечуй-Левицький).

// Пов'язаний з фізичним чи розумовим напруженням, великими турботами або неприємностями; несприятливий.

Для кого? (суб'єкт стану — для + Р. в.): для мене, для тебе, для нього, напр.: *Ох, це такі були для мене важкі хвилини, що мало подібних доводилося потім пережити у життю* (Г. Хоткевич); **Важкий був для Франка той тиждень!** (М. Коцюбинський).

3. Дуже сумний, гнітючий, безрадісний.

Кому? (суб'єкт стану — Д. в.): мені, тобі, напр.: **Мені була важка сама думка про те, що зараз ось вона не зі мною...** (Є. Гуцало).

// Який свідчить про напружену, гнітючу обстановку.

Для кого? (суб'єкт стану — для + Р. в.): для мене, для тебе, для нього, напр.: *Мовчанку, що ставала важкою для нього, перервав Чаленко* (О. Слісаренко).

// Який викликає або залишає після себе неприємне почуття.

4. **Кому? (суб'єкт стану — Д. в.):** мені, напр.: *Скажу Вам, не пришанували й вони мене і важка мені їх ласка* (Марко Вовчок).

Дуже густий, сильний і неприємний (про запах і т.ін.).

Кому? (суб'єкт стану — Д. в.): мені, напр.: *Повітря було мені таке важке, що я швиденько вискочив у двір* (І. Нечуй-Левицький).

ВІДОМИЙ, а, е, і.

1. Про якого знають, знайомий.

Кому? (суб'єкт стану — Д. в.): батькові, матері, людині, підполковнику, мені, тобі, йому (їй, їм), нам, усім, напр.: *Поки зійде місяць, маємо бути на Верміївському хуторі, — коротко уточнив те, що в основі було відоме підполковнику* (М. Стельмах); *Все в цьому світі мені відоме...* (Б. Олійник); *Характер письма був їй відомий* (І. Франко); *Казка Ваша нам всім відома...* (М. Коцюбинський).

// Якого добре знають з певного боку.

На що? (просторовий об'єкт обмеження — на + Зн. в.): на повіт, на світ, на село, на місто, на райцентр, напр.: *...став Чіпка відомий на цілий повіт* (Панас Мирний); *А скіфські лікарі гомеопати були тоді відомі на весь світ* (Л. Костенко); *...баба Параска Гришиха... відома на все село брехуха* (І. Нечуй-Левицький).

2. Якого знає багато людей, який користується популярністю, славою; знаменитий, славетний.

Кому? (об'єкт обмеження — Д. в.): людям, шанувальникам, сучасникам, нам, вам, напр.: *Всі відомі нам твори Величковського виконані в рисах того своєрідного літературного стилю...* (С. Маслов).

Чим? (об'єкт обмеження — Ор. в.): творами, віршами, музикою, донкіхотством, напр.: *Середньовічна література відома творами Мелетія Смотрицького та Феофана Прокоповича* (Філософія); *...молодий Еміль Золя... добре відомий сучасникам своїм донкіхотством...* (М. Слабошпицький).

ЗНАЙОМИЙ, а, е.

1. Який траплявся або був відомий раніше і про якого вже склалися певне поняття.

Кому? Для кого? (об’єкт обмеження — Д. в., **для** + Р. в.): батькові (для батька), матері (для матері), сестрі (для сестри), мені (для мене), тобі (для тебе), йому (для нього), нам (для нас), напр.: Вони [квіти] **знайомі Григорієві** з перших днів його мандрів (І. Багрянний); **Яреськові** тутешні місця **знайомі** давно... (О. Гончар); **Дорога була мені знайома** (М. Грушевський); **Вона** [Світлана] **провела мене до вітальні** — **ті ж самі вже знайомі мені** від дня іменин картини, **ті ж самі фотографії, кобза, бандура, дудочки та сопілочки** (Є. Гуцало); **Кожен кущик, горбок, долинка** — **все це було йому знайоме**, промовляло до нього (М. Коцюбинський); **Денис твердо й упевнено виконував свої нові обов’язки, зрештою, добре знайомі для нього** (О. Гончар); **Новий, не знайомий для Єльки** зачіплянський світ (О. Гончар).

З ким? (об’єкт-співучасник стану — з + Ор. в.): з вами, з ним, з нею, напр.: **Мені все сниться: сонце, співи, Все, і день весняний, — і от я з Вами вже знайома, поете мій коханий!** (П. Тичина); **Руфін: Ти був у Секста? Кай Летицій: Се тебе дивує? Але ж я з ним давно знайомий** (Леся Українка).

2. Який підтримує знайомство, спілкується з ким-небудь.

Кому? (об’єкт обмеження — Д. в.): батькові, матері, їй, йому, напр.: **Учитель знайомий Людмилі.**

3. Який пережив щось, зазнав чогось або набув досвіду у чому-небудь.

Кому? (суб’єкт стану — Д. в.): батькові, сестрі, вам, мені, йому, напр.: **Чи знайоме Вам те гостре, до фізичного болю гостре почуття нудьги за рідною країною...** (М. Коцюбинський); **В лісі йде маленький Вова в теплій шубі хутряній. Зір сміливістю іскриться. Не знайомий Вові жах** (В. Сосюра).

З чим? (об’єкт зацікавлення — з + Ор. в.): з друкарською справою, напр.: **Павло був трохи знайомий з друкарською справою** (І. Кучер).

КОРИСНИЙ, а, е, і.

1. Який дає, приносить добрі наслідки.

Кому? Для кого? (об’єкт обмеження — Д. в., **для** + Р. в.): рабам (для рабів), мені (для мене), тобі (для тебе), справі (для справи) та ін., напр.: **Морська подоріж корисна мені не тільки сама по собі...** (Леся Українка); **В дорозі він, Пронька Сокіл, безумовно, буде дуже корисний Павликові** (О. Донченко); **Тут о. Василь був дуже корисним для нас: він знав кожного селянина** (М. Коцюбинський); **Для рабів сая секта корисна** (Леся Українка).

Кому? (адресат якісного стану — Д. в.): усім (для всіх), людям (для людей), напр.: **Його завжди короткі зауваження були корисні всім** (О. Донченко); **Від всього серця їй хотілося бути корисною цим людям** — своєю працею, своїм листуванням (Л. Дмитерко); **Холодна вода часом дуже корисна людям** буває, хоч і не дуже приємна (Леся Українка).

СХОЖИЙ, а, е, і. Який має спільні або подібні риси з ким - , чим-небудь, таку саму вдачу, як хтось.

На кого? На що? До кого? До чого? (об'єкт порівняння, на + Зн. в., до + Р. в.): на батька (до батька), на матір (до матері), на сестру (до сестри), на доньку (до доньки), на дядька (до дядька), на людей (до людей), на товариша (до товариша), на нього (до нього), на неї (до неї), на ялинку (до ялинки), на вино (до вина), на голуба (до голуба) та ін., напр.: ...старший — Святослав — **схожий** був на батька — чоловіка княгині Ольги — Ігоря... (С. Скляренко); Катруся виростала тоненькою, сіроокою, дуже **схожою на матір** (О. Іваненко); Вона так була **схожа на свою доньку**... (Є. Гуцало); Як **схожа** вона на **Марію**, любов неповторну мою (В. Сосюра); Вони так **схожі один на одного**, що, кажуть, їх і мати тільки по очах розрізняє: у Ярослава — сині, а в Михайла — голубі (М. Стельмах); Клара була **схожа** зараз на новорічну **ялинку** (М. Руденко); Він не був **схожим до того Гната**, яким вона бачила його в селі (М. Коцюбинський); ...повітря, дійсно **схоже до вина**, де вічний шум, де вічна тишина. Де тропи збрів, де сліди ведмежі... (М. Рильський); ...він до голуба такий був **схожий**, як підсвинок (П. Куліш).

Чим? З чого? (об'єкт обмеження — Ор. в., з + Р. в.): лицем (з лица), обличчям (з обличчя), виглядом (з вигляду), напр.: Обидва брати були **схожі лицем**... (І. Нечуй-Левицький); [Любка] була дуже **схожа з лиця на Нимидору** (І. Нечуй-Левицький); "...Справді сином родимим доводиться ти Одиссею? Дуже **лицем** ти на нього й **очима** прекрасними **схожий**..." (Гомер).

Між ким? (суб'єкт-об'єкт, між + Ор. в.): між собою, напр.: Поляник і його жінка, і Василина. І всі діти були дуже **схожі між собою** (І. Нечуй-Левицький).

З ким? (об'єкт порівняння, з + Ор. в.): з лялькою, з чортом, напр.: *Познайте, молодиці гожі — з Енеєм бахурі всі схожі*... (І. Котляревський); *Щира і мила, сама з тою лялькою схожа*... (Я. Щоголів); *Глянься у воду на свою вроду та побачиш, що й сам з чортом схожий* (М. Кропивницький).

ОСОРУЖНИЙ, а, е, і. Розм. Остогидлий, немилий. // Огидний, бридкий. // Проклятий, ненависний.

Кому? Для кого? (об'єкт обмеження — Д. в., для + Р. в.): мені (для мене), тобі (для тебе), нам (для нас) та ін., напр.: Місто й досі **осоружне мені** з усіма отими інститутами, туалетами, тротуарами, будуарами, гарнітурами, кулуарами, партитурами, процедурами (А. Крижанівський); ...коли почав пити і тягатися, де попаде, став ти **мені осоружний** (І. Цюпа); — А я скоріше вмерла б, ніж до нього поїхала. Бридкий він мені, **осоружний** (О. Гончар); Гелена: Ох, я добре знаю, що **осоружна я тобі, як смерть** (Леся Українка); **Осоружне нам** [воякам] **се місто!** (Леся Українка); Вони [бакенбарди] ...**видалися йому просто осоружними** (С. Добровольський); ... **усе моє для тебе осоружне?** (С. Йовенко).

ОДНАКОВИЙ, а, е, і. Який нічим не відрізняється від інших у чому-небудь; такий самий.

З ким? (об’єкт тотожності — з + Ор. в.): з народом, напр.: *В світлі рампи і в світлі ідей ми з народом — однакові ростом* (Г. Чубач).

Між ким? (суб’єкт-об’єкт — між + Ор. в.): між собою, напр.: *Не однакові між собою зірочки на небесах, не однакові і дерева по садках* (Г. Квітка-Основ’яненко).

Перед ким? (об’єкт обмеження — перед + Ор. в.): перед богом, напр.: *Царі, раби — однакові сини перед богом* (Т. Шевченко).

Кому? (адресат якісного стану — Д.в.): усім, напр.: *Не всім однакова судилась в світі доля* (Л. Глібов).

// Рівний з іншим за розміром, обсягом, кількістю і т.ін.

За чим? (об’єкт обмеження — за + Ор. в.): за значенням, за будовою, за структурою, напр.: *У мові є словосполучення, різні за будовою, але однакові чи близькі за лексичним значенням* (Українська мова).

ШКІДЛИВИЙ, а, е, і.

Який завдає шкоди, збитків кому-, чому-небудь чи в чомусь.

Кому? (об’єкт обмеження — Д. в.), напр.: *Чом же, ласкава така і красива, Квітко нещасна, ти житу шкідлива?* (М. Рильський).

Який завдає або може завдати шкоди здоров’ю, негативно впливає на когось, щось.

Кому? Для кого? Для чого? (об’єкт обмеження — Д. в., для + Р. в.): нам (для нас), вам (для вас), очам (для очей), здоров’ю (для здоров’я), організму (для організму), деревині (для деревини), тваринам (для тварин), птахам (для птахів), напр.: *Темрява так само шкідлива для очей, як і яскраве сонячне світло* (Наука і суспільство); *Шкідливим для підлітків є також куріння тютюну* (Шкільна гігієна); *...не спати ніч уважаю шкідливим для здоров’я* (М. Коцюбинський); *Надлишок функціонуючої паренхіми, безперечно, шкідливий для організму* (О. Богомолець); *Як і усушка, розбухання шкідливе для деревини* (Столярно-буд. справа).

Кому? (адресат якісного стану — Д. в.): усім (для всіх), людям (для людей), напр.: *А оцей, хоч і красивий, Що на шапочці узор, — Він поганий, всім шкідливий, Зветься гриб цей мухомор* (І. Нехода).

Отже, “Словник граматичного керування прикметників” — це лексикографічно-граматична праця, у якій уперше в сучасному українському мовознавстві на теоретичних засадах семантико-синтаксичної валентності буде проаналізовано граматичне, валентно зумовлене керування прикметників та системно описано типове для сучасної української літературної мови морфологічне вираження значеннево залежних від предикативного прикметника іменникових компонентів.

1. *Векуа Н.В.* Антонімія якісних прикметників у сучасній українській мові : автореф. дис. ...кандидата філол. наук / Н.В. Векуа / Національний педагогічний ун-т імені М.П. Драгоманова. — К., 2006. — 22 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В.Т. Буцел]. — К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. — 1728 с.
3. *Висоцький А.В.* Склад та структура лексико-семантичних груп якісних прикметників в українській мові : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Висоцький Анатолій Васильович. — К., 1998. — 177 с.
4. *Вихованець І.Р.* Система відмінків української мови / І.Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1987. — 232 с.
5. *Вихованець І.Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1992. — 224 с.
6. *Вихованець І.Р.* Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І.Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
7. *Вихованець І.Р.* Частина мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1988. — 256 с.
8. *Вихованець І.Р.* Семантико-синтаксична структура речення / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. — К. : Наук. думка, 1983. — 219 с.
9. *Горная П.Г.* Адъективные словосочетания современного украинского языка в сопоставлении с русским : автореф. дис. ...кандидата филол. наук / П.Г. Горная / — К., 1972. — 21 с.
10. *Городенська К.* Реченневотвірний потенціал предикатів якості / Катерина Городенська // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — Вип. 7. — С. 27–31.
11. *Грищенко А.П.* Прикметник у функції головного компонента в словосполученні / А.П. Грищенко // Синтаксис словосполучення і простого речення. — К. : Наук. думка, 1975. — С. 120-131.
12. *Грищенко А.П.* Прикметник в українській мові / А.П. Грищенко. — К. : Наук. думка, 1978. — 207 с.
13. *Золотова Г.А.* Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г.А. Золотова. — М. : Наука, 1988. — 440 с.
14. *Кавера Н.В.* Семантична типологія предикатів стану : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Кавера Наталя Вікторівна. — К., 2007. — 206 с.
15. *Красных В. И.* Словарь сочетаемости. Глаголы, предикативы и прилагательные в русском языке : Около 900 единиц / В. И. Красных. — М. : ООО “Издательство АСТ”: ООО “Издательство Астрель”, 2001. — 368 с.
16. *Масицька Т.Є.* Граматична структура дієслівної валентності : [монографія] / Т.Є. Масицька. — Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. — 204 с.
17. *Межов О.* Семантична диференціація об’єктної синтаксеми / Олександр Межов // Українська мова. — 2005. — № 1. — С. 17-32.
18. *Молошная Т.Н.* Адъективные словосочетания в славянских и балканских языках / Т.Н. Молошная. — М. : Наука, 1985. — 257 с.
19. *Пасічник І.А.* Категорія валентності предикативних прикметників : [монографія] / І.А. Пасічник. — Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. — 184 с.
20. *Плющ М.Я.* Ад’єктивні словосполучення з залежною словоформою орудного відмінка / М.Я. Плющ // Українське мовознавство. — 1981. — № 9. — С. 76-81.
21. *Плющ М.Я.* Категорія суб’єкта і об’єкта в структурі простого речення : [навчальний посібник] / М.Я. Плющ. — К. : Вища школа, 1986. — 175 с.
22. Словник української мови : В 11 т. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. I-XI.
23. *Степаненко М.І.* Прикметниково-іменникові словосполучення у сучасній українській літературній мові (формально-синтаксичний і семантичний аналіз) / М.І. Степаненко. — Полтава, 1992. — 103 с.
24. *Терлак З.М.* Адъективные словосочетания с объектными отношениями в современном украинском литературном языке : автореф. дис. ...кандидата филол. наук / З.М. Терлак — К., 1982. — 22 с.

Теоретичні засади та принципи укладання “Словника граматичного...”

25. Тимкова В.А. Семантико-синтаксична структура двоскладних речень із предикатами якості в українській мові : [монографія] / В.А. Тимкова. — К. : Кондор, 2005. — 134 с.
26. Тотавар В.С. Обязательная синтаксическая сочетаемость имен прилагательных в современном русском языке : автореф. дис. ...кандидата филол. наук / В.С. Тотавар. — М., 1977. — 25 с.
20. Український орфографічний словник: понад 175 тис. слів / [уклад. В. В. Чумак [та ін.]; за ред. В. Г. Скляренка]. — Вид 9-е, переробл. і доповн. — К. : Довіра, 2009. — 1011 с. — (Словники України).
28. Шрамм А.Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка) : [монография]. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1979. — 134 с.

Anna Gabay (Kyiv)

THEORETICAL BASES AND PRINCIPLES OF COMPILATION
OF ADJECTIVAL GRAMMATICAL GOVERNMENT DICTIONARY

The article is devoted to theoretical bases and principles of compilation of the first modern Ukrainian linguistic Dictionary of adjectival grammatical government. The structure of vocabulary entries is thoroughly described. The specimens of the vocabulary entries of grammatical government of qualitative adjectives are offered.

Key words: adjective, government, right-side valency, dependent on valency components, object, addressee.

Мовна мозаїка

КРАВЕЦЬ – КРАВЧИНЯ, ТО Й ПРОДАВЕЦЬ – ПРОДАВЧИНЯ!

Особу жіночої статі, яка “продає що-небудь”, в офіційному вжитку називають *продавцем*. Напр.: **Продавець** тільки плечима стенула: мовляв, не за адресою звертаються (Знання та праця); ..Зі слів тернополянки, вона взяла на випробувальний термін одну особу, але через тиждень **продавець** зникла, прихопивши з собою не лише виручку, а дещо з товару (З інтернетівського джерела).

Під впливом російської мови спочатку в усному мовленні, а згодом і в українській пресі поширилася неправильна назва *продавщиця*. Напр.: *Коханкою Бекхема була продавщиця спідньої білизни?* (Газета по-українськи); *У Києві продавщиця кіоску не злякалася озброєного розбійника* (Україна кримінальна); *Миколаївська продавщиця загнала злодія в руки військових правоохоронців* (Із інтернетівського джерела); *У Мукачеві продавщиця наздогнала цигана, що украв шорти* (З інтернетівського джерела); *Людину від п'ятох катів врятувала продавщиця* (З інтернетівського джерела) тощо.

Українським відповідником до слова *продавщиця* є *продавчиня*. Його утворено за аналогією до *кравець – кравчиня*. Він уже з'явився в мові деяких засобів масової інформації. Пор.: *16-річний грабіжник вистрелив продавчині в око* (Газета по-українськи); [Артем Шевченко, ведучий]: *..на столичному пташиному ринку.. нам пропонують цуценя пітбультер'ера за 300 доларів. Стан тварини продавчиня встановлює на око* (Телепрограма “Агенти впливу”, “Інтер”); *Через кілька днів Данило проходить повз магазин, оскільки живе неподалік, і в цей час його впізнала продавчиня* (З інтернетівського джерела); *“Продали всі книжки про депресію і страх. Найбільше залишилося ніжності”, – чую краєм вуха обривок розмови дівчат-продавчинь, проходячи повз стенд видавництва “Свічадо”... (Україна молода); 26-річна Ірина пропрацювала в магазині іграшок продавчинню кілька місяців* (Новини, телеканал “НТН”); *Продавчиня Зоя Катай запевняє, що підприємці справно платять за оренду... (Хрещатик) та ін.*

Отже, жінку, яка продає що-небудь, українською мовою правильно називати **продавчинню**.

Лариса Колібаба